

ЗМІНИ В СТРУКТУРІ СВІТОВОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ВОЄННИХ ТА ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Анотація

Аналітичну записку підготовлено відповідно до другого напрямку досліджень «Проблеми реалізації основних напрямів єдиної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики України» Плану виконання у 2017 році науково-дослідної роботи «Пріоритети оборонної реформи України в умовах воєнної агресії Росії».

В роботі проаналізовані зміни в структурі світового ринку озброєнь в умовах посилення воєнних та гібридних загроз, зокрема показано:

посилення політичних факторів у прийнятті рішень щодо експорту та імпорту озброєнь;

посилення конкуренції серед експортерів озброєнь, у тому числі в сегментах високотехнологічних систем;

зростання у вартістному відношенні обсягів загального імпорту озброєнь.

В записці приділено увагу протиріччям між РФ та США на ринках озброєнь. У рамках посилення конкуренції серед експортерів озброєнь оцінені нові воєнні загрози для України.

На основі результатів аналізу сформульовані висновки та рекомендації за напрямками покращення експорту високотехнологічних систем озброєнь з України.

ЗМІНИ В СТРУКТУРІ СВІТОВОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ВОЄННИХ ТА ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Актуальність. За останні роки на світових ринках озброєнь активізувалися процеси щодо:

появи нової номенклатури систем, особливо високотехнологічних, які експортуються до інших країн;

політичної підтримки експорту товарів військового призначення;

посилення офсетних вимог в країнах-імпортерах озброєнь;

ускладнення конкуренції серед основних експортерів тощо.

Це вимагає вивчення в Україні, яка є одним із провідних експортером озброєнь, згаданих змін для можливого корегування політики військово-технічного співробітництва (ВТС) та маркетингових стратегій з просування українських озброєнь на світові ринки в умовах посилення воєнних та гібридних загроз.

Динаміка змін загального стану ринку озброєнь

Провідні аналітичні центри відмічають, що з початку ХХІ ст. спостерігається загальний тренд щорічного збільшення на світовому ринку обсягів експорту/імпорту озброєнь. За висновками експертів, це обумовлено посиленням чутливості до нових військових загроз¹. Зокрема, Рада з міжнародних справ (Нью-йоркська неурядова організація, яка вже десятки років займається розробкою рекомендацій з питань зовнішньої політики США) підготувала 11 грудня 2017 року щорічну доповідь «Пріоритети в запобіганні конфліктів в 2018 році», де перелічила загрози, з якими, на переконання її фахівців, може зіштовхнутися США. При цьому, в доповіді відзначається, що **конфронтація Росії і країн-членів НАТО стане однією з**

¹ Farley R. 5 Places World War III Could Start in 2018. National Interest. 15.12.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/5-places-world-war-iii-could-start-2018-23686>.

найважливіших проблем, з якою зіштовхнуться США у наступному році. Серед інших значних викликів для США в доповіді названі конфлікт з КНДР, конфронтація між Іраном і США або їх союзниками, кібератаки на важливі об'єкти американської інфраструктури, конфлікт у Південно-Китайському морі за участю КНР і держав Південно-Східної Азії, теракти на території США або країн-союзниць з великим числом жертв, спалахи насильства в Сирії або Афганістані². Ускладнилася також воєнно-політична обстановка (ВПО) у Південній Азії. Індія та Пакистан, Індія та Китай багато років ведуть суперечки за прикордонні території. Такі розбіжності заважають цим трьом країнам більш активно співробітничати. Тому, в останні роки Індія розширює ВТС зі США для захисту від Китаю. Країна витратила мільярди доларів на закупівлю американської зброї та військової техніки. Хоча донедавна Індія використовувала, в основному, озброєння і військову техніку (ОВТ), створену в РФ або ще в СРСР.

Ускладнення ВПО призвело до зростання військових витрат, що також вплинуло на ринки озброєнь. Загальні світові військові витрати в 2016 році досягли \$1686 млрд, що становить 2,2% від світового ВВП. Згідно з даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI), вони, у реальному вимірі, зросли на 0,4% у порівнянні з 2015 роком. На 15 країн з найбільшими військовими витратами в 2016 році припадало \$1360 млрд або 81% від загального світового обсягу військових витрат. У 2016 році відбулося зростання військових витрат у багатьох провідних імпортерів озброєнь³. В регіоні Азії та Океанії військові витрати у 2016 році зросли на 4,5% у порівнянні з 2015 роком, в Індії - на 8,5% (до \$55,9 млрд), в КНР - на 5,4% (до \$215 млрд). Військові витрати в країнах Західної Європи в 2016 році зросли на 2,6%. Зокрема, військові витрати європейських країн НАТО в 2016

² Эксперты: конфронтация РФ и НАТО станет одной из наиболее серьезных угроз в 2018 году. ТАСС. 12.12.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4803588>.

³ SIPRI Military Expenditure. SIPRI. 20.11.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending/military-expenditure>.

році зросли на 4,3% у порівнянні з 2015 роком. Найбільше зростання військових витрат у 2016 році в Західній Європі відмічалось в Італії (на 11%). У той же час, військові витрати Саудівської Аравії із-за низьких цін на нафту в 2016 році знизились на 30% (до \$63,7 млрд)⁴.

Голова Мюнхенської конференції з безпеки В. Ішінгер (Wolfgang Ischinger) у грудні 2017 року заявив, що з геостратегічної точки зору, воєнно-політична ситуація стала найнебезпечнішою, чим коли не будь з часів розпаду Радянського Союзу і застеріг від військового конфлікту між Росією та США. Він відзначив, що довіра між командуваннями збройних сил США і РФ «звелася до нуля» і через це ситуація на Близькому Сході, в Україні або Східній Азії стає «нестерпно небезпечною». Тому між провідними у військовому відношенні державами світу має бути нова дискусія про переозброєння⁵.

Американський військовий аналітик Даніель Еллсберг (Daniel Ellsberg) у своїй новій роботі «Машина судного дня: сповідь ядерного стратега» проаналізував можливі причини Третьої світової війни і її наслідки, а також розвиток сучасного озброєння та його розповсюдження.

З урахуванням вище зазначених ускладнень ВПО та зростання військових витрат у світі в 2012–2016 роках проаналізуємо експорт/імпорт озброєнь.

Експорт. Згідно з даними SIPRI, всесвітній обсяг експорту озброєнь досяг максимуму, у порівнянні з іншими п'ятирічними періодами з часів холодної війни. У доповіді SIPRI зазначено, що обсяг поставок в 2012–2016 роках виріс на 8,4%, порівняно з показниками 2007–2011 років. Однак, незважаючи на збільшення обсягу в 2012–2016 роках, обсяг трансферів зброї

⁴ India is fifth largest military spender with outlay of \$55.9 bn: SIPRI. Hindustan Times. 24.04.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hindustantimes.com/world-news/india-is-fifth-largest-military-spender-with-outlay-of-55-9-bn-sipri/>.

⁵ Глава Мюнхенской конференции по безопасности предостерег от военного конфликта между РФ и США. DW. 17.12.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://p.dw.com/p/2pVd5>.

в цей період був на 16,6% менше, ніж в останню п'ятирічку холодної війни (в 1987–1991 роках)⁶.

За даними SIPRI, п'ятірка найбільших постачальників зброї в 2012–2016 роках (США, Росія, КНР, Франція і Німеччина) забезпечували майже три чверті (74,8%) світового ринку озброєнь, а перша десятка – 89% (Таблиця 1). Лідерами експорту озброєнь у ці роки залишалися США, Росія та КНР.

Таблиця 1

Розподіл світового ринку озброєнь між основними експортерами у 2012-2016 рр., в %⁷

Країни	США	РФ	КНР	Фр.	ФРН	Вел. Бр.	Іспан.	Італ.	Україна	Ізраїль	Інші
% від загал. світ. експорту	33	23	6,2	6,0	6,6	4,6	2,8	2,7	2,6	2,3	11
Зміни в 2012-2016 рр. у порів. з 2007-2011 рр., %	23	4	75	-4	-3,7	26	3	-23	47	13	

На США припадала третина (33%) усього світового експорту озброєнь. Обсяги експорту озброєнь із США в 2012–2016 роках вирости більш ніж на 21% у порівнянні з періодом 2007-2011 років. США здійснює експорт озброєнь у більш ніж 100 країн. Приблизно половина всього американського експорту озброєння припадає на регіон Близького Сходу. Як відзначає директор програми озброєнь і військових витрат SIPRI О. Флеран, основна частка в поставках американської зброї — це ударні літаки, авіаційні крилаті ракети і високоточні боеприпаси, системи протиповітряної і протиракетної оборони (ППО і ПРО) останнього покоління. В 2017 році США посилили

⁶ SIPRI Arms Transfers Database. SIPRI. 20.11.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>.

⁷ Таблиця 1 і таблиця 2 складені за даними SIPRI Arms Transfers Database. SIPRI. 20.11.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>.)

свою діяльність в регіоні Близького Сходу щодо просування озброєнь виробництва американських компаній.

Агентство зі співробітництва в сфері безпеки Міністерства оборони США (Defense Security Cooperation Agency, DSCA) в листопаді 2017 року повідомило, що обсяг експорту товарів військового призначення (ТВП) США в 2017 фінансовому році склав \$41,93 млрд. Це майже на 25% перевищує показник 2016 фінансового року (\$33,6 млрд), але на 10% нижче досягнутого в 2015 фінансовому році рекордного показника в \$47,09 млрд (в 2014 фінансовому році – \$34,2 млрд)⁸.

Поставки на суму \$32,02 млрд (76% від загального обсягу продажів) були реалізовані в рамках програми «Іноземні військові продажі» (FMS, Foreign Military Sales), яка передбачає поставку ТВП іноземним державам у рамках міждержавних угод. При цьому, DSCA бере на себе функцію управління поставкою та дотримання законодавства США.

Проекти на суму \$6,04 млрд були профінансовані за рахунок програми «Іноземне військове фінансування» (Foreign Military Financing, FMF), яка дозволяє виділення кредитів або надання грантів країнам на придбання ТВП американського виробництва в рамках програми FMS або прямих комерційних контрактів.

Крім того, продаж ТВП на суму \$3,87 млрд в 2017 фінансовому році були реалізовані Міністерством оборони США. Агентство зі співробітництва в сфері безпеки забезпечує реалізацію програми Excess Defense Articles (EDA). Передача надлишків військової техніки по програмі EDA проводиться на безоплатній основі, але країна-одержувач повинна оплатити ремонт і необхідні доробки такої техніки, придбання боєприпасів, необхідні для її експлуатації матеріали, прилади, тренажери тощо, а також підготовку їх екіпажів у США. Наприклад, згідно опублікованим 13 квітня 2017 року DSCA матеріалам, у планах реалізації закордонним країнам надлишків військового майна по програмі EDA, виведений 18 квітня 2017 року зі складу

⁸ DSCA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsca.mil/>.

Берегової охорони США великий патрульний корабель WHEC 722 Morgenthau (типу Hamilton, повна водотоннажність 3250 т, довжина 115 м) призначений для передачі В'єтнаму⁹. 26 травня 2017 року в Гонолулу (Гавайські острови) відбулася церемонія передачі береговій охороні В'єтнаму патрульного корабля WHEC 722 Morgenthau. Корабель одержав в'єтнамське позначення CSB 8020¹⁰.

За заявою генерал-лейтенанта Ч. Хупера (Charles Hooper), який очолив DSCA у серпні 2017 року, агентство очікує подальшого росту експорту озброєнь завдяки тому, що США надають партнерам ефективні системи оборони і забезпечують повний пакет послуг, який включає продаж озброєнь, навчання персоналу, технічне обслуговування і підтримка експлуатації експортованих озброєнь.

За оцінками експертів, хоча експорт ТВП у рамках державної програми FMS становить лише частину контрактів на продаж озброєнь США, покупці в основному віддають перевагу саме цій формі через усунення проблем з узгодженням експорту і наступного зниження ризиків. Як заявлено в США, протягом останніх декількох років DSCA тісно співробітничав з бюро по військово-політичних питаннях Державного департаменту США, офісом Міністерства оборони з питань політики, іншими зацікавленими сторонами в уряді і оборонній промисловості з метою оптимізації всіх процедурних питань в галузі експорту ТВП і забезпечення більшої гнучкості при наданні послуг партнерам США. Програма FMS реалізується відповідно до «Закону про контроль експорту озброєнь» під керівництвом держсекретаря. США використовують програму FMS для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей і забезпечення національної безпеки шляхом продажу продукції військового призначення, оборонних послуг і надання військової допомоги іноземним державам і міжнародним організаціям.

⁹ Американский патрульный корабль Morgenthau планируется к передаче Вьетнаму. Bmpd. 21.04.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bmpd.livejournal.com/2561632.html>.

¹⁰ Вьетнам получил бывший американский патрульный корабль Morgenthau. Bmpd. 26.05.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bmpd.livejournal.com/2630693.html>.

У число найбільших продажів, схвалених Конгресом США в 2017 фінансовому році, увійшли замовлення на поставку системи ПВО/ПРО вартістю \$3,9 млрд Румунії, винищувачів F-16V вартістю \$2,785 млрд Бахреїну, систем ПРО ТВД ТНААД (Terminal High Altitude Area Defense) на \$15 млрд Саудівської Аравії.

Росія за 2012–2016 роки зберегла друге місце в рейтингу експортерів SIPRI (23%), традиційно поступившись США. США і РФ поставляють більше половини зброї у світі (56%). Переважна частина поставок Росією ТВП у 2012–2016 роках (70%) припадала на «традиційних» партнерів з ВТС - Індію, В'єтнам, Китай та Алжир. Наприклад, за останні роки між Росією та В'єтнамом підписані контракти в сфері ВТС загальною вартістю більш \$4,5 млрд. Найбільш значними з них стали контракт на придбання В'єтнамом партії багатофункціональних винищувачів Су-30МК2, який оцінюється приблизно в \$1млрд, а також контракт про продаж шести неатомних підводних човнів (НАПЧ) проекту 636.1 «Варшав'янка» вартістю понад \$2 млрд, який виконаний в 2017 році. За російською ліцензією на в'єтнамських потужностях будуються ракетні катери проекту 1241.8 (шифр «Молния»). На Зеленодольському заводі ім. Горького були побудовані чотири фрегати проекту 11661 (шифр «Гепард») для військово-морських сил В'єтнаму.

Однак частка Росії в експорті озброєнь поступово зменшується (Таблиця 1): в 2012-2016 роках вона становила 23%, у минулу «п'ятирічку» (2007–2011 роки) - 24,2%, а в 2002–2006 рр. — 26,2% від усіх світових поставок озброєнь.

У 2017 році російські озброєння поставлялися в 59 країн. Стійкі контакти в сфері ВТС підтримуються Росією з 80 державами. Більшість таких контрактів реалізуються нею в рамках міждержавних угод. Портфель замовлень на російську продукцію військового призначення коливається в межах \$48-55 млрд. В РФ здійснюється своєчасна фінансова та кредитна підтримка підприємств ОПК, які виконують контракти по лінії ВТС.

В 2017 році Комсомольський-на-Амурі авіаційний завод ім. Ю.А. Гагаріна (КНААЗ; філія ПАО «Компанія «Сухой») виготовив сумарно 20 винищувачів Су-35, десять Су-35С для ВКС Росії та десять експортних Су-35 для КНР. Таким чином, до кінця 2017 року Китай одержав сумарно 14 винищувачів Су-35 з 24-х замовлених за контрактом, укладеним у листопаді 2015 року. Перші чотири винищувачі Су-35 виробництва КНААЗ за даним контрактом були побудовані в 2016 році та передані КНР 25 грудня того ж року. Ще п'ять Су-35 були передані КНР 3 липня 2017 року. 30 листопада 2017 року відбувся переліт у Китай п'яти чергових винищувачів Су-35. Десять літаків Су-35, що залишилися за контрактом 2015 року, будуть побудовані та відправлені в КНР в 2018 році¹¹.

У ВПС НОАК винищувачі Су-35 надходять на озброєння 6-й авіаційної бригади (колишній 6-й авіаційний полк 2-й авіаційної дивізії) на аеродромі Суйцзи (провінція Гуандун)¹². Як очікується, в 2018-2019 роках РФ буде намагатися посилити свою присутність на ринках озброєнь в регіонах Південно-Східної та Південної Азії, Близького Сходу та Північної Африки, зокрема в таких країнах як Індія, Індонезія, Єгипет, Ірак, Судан та інших. Наприклад, РФ розраховує на підписання в 2018 році контракту на продаж Індії 48 військово-транспортних вертольотів Мі-17-В5 для потреб ВПС вартістю близько \$1,1 млрд. Рада з оборонних закупівель Індії схвалила таку покупку. В 2018 році очікується підписання контракту між РФ та Індією на закупівлю та виробництво в Індії 200 вертольотів Ка-226Т у варіанті 226.54 індійському міністерству оборони. Вартість контракту становить біля \$1 млрд.

Росія та Саудівська Аравія в жовтні 2017 року домовилися про постачання зенітних ракетних систем (ЗРС) С-400. Питання поставок С-400

¹¹ Китай получил уже 14 истребителей Су-35. Вмпд. 02.12.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: bmpd.livejournal.com..

¹²Китай получил уже 14 истребителей Су-35. Вмпд. 02.12.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: bmpd.livejournal.com.1

на суму понад \$2 млрд обговорювалося в ході зустрічі президента Росії В.Путіна з королем СА Сальманом бен Абдель-Азізом аль-Саудом.

Раніше були укладені контракти на експорт ЗРС С-400 в КНР та Туреччину.

РФ намагається розширити ВТС з країнами СНГ та ОДКБ. Наприклад, у листопаді 2016 року в Москві був підписаний Договір про ВТС між РФ і Узбекистаном. Він покликаний сприяти подальшому поглибленню ВТС, зокрема оснащенню збройних сил республіки перспективними зразками ОВТ, забезпеченню ремонту, модернізації, обслуговування і утилізації ТВП. У рамках реалізації договору планується розробка спеціальних програм у сфері ВТС, укладення контрактів між уповноваженими органами і організаціями сторін і проведення консультацій¹³. Відповідно до договору, повноважними органами з його реалізації визначені Федеральна служба з ВТС Росії і міністерство оборони Узбекистану.

Міністерство оборони Узбекистану і «Рособоронэкспорт» в 2017 році уклали контракт на поставку 12 ударних вертольотів Мі-35. Поставки бойових машин передбачено розпочати з 2018 року. Тривалі переговори за вище зазначеним контрактом і узгодження умов його виконання завершилися в ході візиту восени 2017 року в Узбекистан голови уряду Росії Д. Медведєва.

У столиці Узбекистану в листопаді 2017 р. перебувала делегація АТ «Рособоронэкспорт», яка проводила переговори в міноборони та держкомітеті з оборонної промисловості республіки з питань реалізації договору про ВТС, який був підписаний в листопаді 2017 року.

КНР, у свою чергу, в 2012–2016 роках зайняла третій рядок після США і Росії світового рейтингу з експорту озброєнь (6,2% світового обсягу), відсунувши Францію і Німеччину, експорт яких складав 6% і 5,6% озброєнь від світового, відповідно. Згідно з експертними оцінками МО США, експорт

¹³ Источник: Россия поставит в Узбекистан 12 ударных вертолетов Ми-35. ТАСС. 30.11.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tass.ru/armiya-i-opk/4773415>.

китайських озброєнь в 2010 - 2014 роках склав орієнтовно \$15 млрд. В 2012–2016 роках відмічалось різке зростання експорту ОВТ з КНР (75%) у порівнянні з 2007-2011 роками. Це підняло частку Китаю в глобальному експорті з 3,8% до 6,2%. Китай в основному екпортує озброєння в 44 держави, переважно в Азію та Африку. Більш 60% озброєнь йде в Пакистан, Бангладеш і М'янму, ще 22% — у країни Африки. КНР розширює поставки в ці країни також технології з виготовлення озброєння. Наприклад, китайська корпорація NORINCO (China North Industries Corporation) і збройні сили М'янми в кінці 2017 року досягли домовленості, яка передбачає зміцнення двостороннього співробітництва з метою розширення продажів товарів військового призначення і передачі відповідних технологій їх виробництва та експлуатації¹⁴.

Китай також розширює свої ринки в країнах Латинської Америки. У 2015 році Китай здійснив значні обсяги поставок озброєнь в Перу¹⁵.

Згідно з доповіддю SIPRI, частка Франції в 2012–2016 роках на ринку озброєнь знизилася через закінчення декількох великих контрактів, підписаних за останні п'ять років. Однак в 2015-2017 роках Франція підписала декілька великих контрактів на експорт озброєнь (Єгипет, Індія, Кувейт, Катар, Австралія та інші).

Україна за 2012–2016 роки за даними SIPRI входить до десятки найбільших експортерів озброєнь (Таблиця 1).

Імпорт. За даними SIPRI, Індія, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Китай і Алжир в 2012–2016 роках очолили список країн світу, які найбільше імпортують ОВТ (Таблиця 2). У період з 2012 по 2016 рік на Індію припадало 13% від усього обсягу загальносвітового імпорту озброєння. Всього ж імпорт озброєнь в країни Азії складає 43% від світового обсягу. Як

¹⁴ Компанія NORINCO намерена розширити співробітництво з ВС М'янми. ЦАМТО.13.12.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2017/1215/104544622/detail.shtml>.

¹⁵ Китай збільшив експорт озброєнь на 75%. ИА REGNUM. 21.02.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://regnum.ru/news/2241334.html>.

вказують експерти SIPRI, частка Індії набагато вище, аніж у регіональних конкурентів — Пакистану та Китаю. КНР, у свою чергу, поступово заміняє імпортерне озброєння власним, підкреслює С. Веземан, старший науковий співробітник програми озброєнь і військових витрат SIPRI.

Таблиця 2.

Розподіл світового ринку озброєнь між основними імпортерами у 2012-2016 рр., в %

Країна	Інд.	СА	ОАЕ	КНР	Алжир	Туреч.	Австр.	Ірак	Пакист.	В'єтн.	Інші
% від загал. світ. експорту	13	8,2	4,6	4,5	3,7	3,3	3,3	3,2	3,2	3,0	50

Самим швидкозростаючим ринком з імпорту озброєнь експерти SIPRI назвали Близький Схід - за п'ять років (2012–2016 роки) його частка в імпорті озброєнь зростає на 86% і склала 29% від світового ринку. Лідерами регіону зі зростання імпорту за цей період залишаються Саудівська Аравія (+212%) і Катар (+245%). За даними експертів SIPRI, країни Близького Сходу продовжують купувати озброєння, незважаючи на те, що в 2014-2016 роках значно знизилася ціна на нафту, доходи від продажу якої складають основну частину надходжень до бюджету. При цьому, країни даного регіону намагаються поліпшити технічне оснащення збройних сил.

Прогноз на період до 2021 року показує, що основними експортерами бойової авіації, авіаційного обладнання та авіаційного озброєння арабським країнам Перської затоки залишаться США, Велика Британія та Франція (Таблиця 3). Оцінюється, що щорічні витрати цих країн в 2018-2021 роках на імпорт авіаційної техніки можуть скласти \$5-6 млрд (Таблиця 4). Найбільша частка цих витрат ймовірно припаде на Саудівську Аравію, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Катар та Кувейт (Таблиця 6). У ході прес-конференції у листопаді 2017 року (напередодні відкриття авіасалону Dubai Airshow 2017) заступник командуючого ВПС і ППО ОАЕ Рашід аль-шамсі (Rashed al-shamsi) підтвердив, що ВПС і ППО його країни вивчають можливість закупівлі винищувачів п'ятого покоління, оскільки зацікавлені в

одержанні нових технологій. За інформацією заступника начальника штабу ВПС США генерала Стівена Уілсона, американське військово-повітряне відомство приступило до переговорів з ОАЕ про можливість продажу багатоцільових винищувачів F-35 «Лайтнинг-2». За заявою генерала Стівена Уілсона, у цей час США оцінюють потреби в F-35 декількох країн-партнерів, у тому числі в регіоні Перської затоки. При цьому генерал не розкрив орієнтовні строки проведення презентації F-35 ОАЕ¹⁶.

Росія намагається в цей регіон експортувати свої винищувачі. У лютому 2017 року Росія і ОАЕ підписали меморандуми про взаєморозуміння з питань закупівлі винищувачів Су-35, а також спільній розробці легкого винищувача п'ятого покоління на базі літака Миг-35¹⁷.

Таблиця 3

Прогноз щодо долі основних експортерів бойової авіації, авіаційного обладнання та авіаційного озброєння арабським країнам Перської затоки в 2013-2021 рр., в %¹⁸.

Країни	США	Вел. Брит.	Франція	Італія	Європ. країни	Швейцар.	Канада	Інші
% долі	58	20	8	4	3	2	1	4

¹⁶ ОАЭ рассматривают возможность закупки истребителей 5-го поколения. ЦАМТО. 13.11.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2017/1113/102044083/detail.shtml>.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Новичков Н. Чей 35-й купят Эмираты? Еженедельник ВПК. Выпуск № 45 (709) за 22 ноября 2017 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vpk-news.ru/articles/40011>.

Таблиця 4

Обсяг сукупного бюджету арабських країн регіону Перської затоки на закупівлю авіаційної техніки в 2012-2021 рр. (& млрд)¹⁹

Роки	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Бюджет, & млрд	7,1	8,1	8	5	4,3	4,5	5,1	5,6	5,9	6

Таблиця 5

Доля імпорту авіаційної техніки арабськими країнами Перської затоки в 2015-2021 рр., в %²⁰

Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ОАЕ	15	19	31,5	20	12	10	10
Сауд.Ар.	80	77,0	51	50	47	42	41
Катар	1	1	4	16	28	25	24
Оман	2,0	1,5	12	9	1	1	1
Кувейт	1	0,5	1	3	11	21	23
Бахрейн	1	1	-	-	-	-	1
Всього	100	100	100	100	100	100	100

Аналізуючи імпорт озброєнь слід також акцентувати увагу на розширенні «сірого» (під контролем держав) та «чорного» (неконтрольованого державами) ринків озброєнь. Наприклад, в розслідуванні організації Balkan Investigative Reporting Network (BIRN) наведені дані показують, що країни Близького Сходу імпортують озброєння не тільки для оснащення своїх збройних сил. Згідно з отриманими журналістами даними, країни регіону (Саудівська Аравія, ОАЕ, Туреччина і Йорданія) витратили €1,2 млрд на закупівлю застарілого озброєння в країнах Східної Європи, у першу чергу в Болгарії, Хорватії і Чехії. Як вказує BIRN, зброя призначалася для підтримки неурядових організацій у Сирії та Іраку.

¹⁹ Там же

²⁰ Там же

Зміни в структурі виробництва та загального продажу озброєння

Відповідно складеному SIPRI рейтингу Top-100 найбільших оборонно-промислових компаній в 2016 році, їхній обсяг виробництва та продажів озброєнь у тому ж році на внутрішньому та зовнішньому ринках виріс майже на 1,9% (до \$374,8 млрд) в порівнянні з 2015 роком. А за 15 років (з 2002 року) ріст склав понад 38%. Світові обсяги виробництва і продажу зброї в 2016 році на внутрішніх і зовнішніх ринках вирости вперше за п'ять останніх років. Задають темп зростання виробництва озброєнь компанії США, Росії і Південної Кореї. У згаданий Top-100 не включені компанії Китаю²¹.

Експерти SIPRI вказують, що більше половини обсягу виробництва та продажів на внутрішньому та зовнішньому ринках (58% від усього обсягу Top-100) в 2016 році припадає на американські компанії. Вони наростили їх на 4% – до \$217,4 млрд. SIPRI зазначає, що ростом продажів США зобов'язані збільшенням внутрішніх замовлень через військові операції американської армії за межами своєї країни і закупівлею американської військової техніки іншими державами.

Найбільшим світовим виробником озброєнь залишається корпорація Lockheed Martin, продажі ТВП якої вирости в 2016 році на 10,7 % - до \$40,83 млрд (головним чином за рахунок розгортання серійного виробництва винищувачів F-35 і приєднання компанії Sikorsky Aircraft). Друге і третє місця в рейтингу зайняли корпорації Boeing (\$29,51 млрд продажів ТВП) і Raytheon (\$22,91 млрд). П'яте місце в рейтингу займає корпорація Northrop Grumman (\$21,4 млрд), шосте - корпорація General Dynamics (\$19,23 млрд) і восьме - корпорація L-3 Communications (\$8,89 млрд). Особливу позицію «поза рейтингом» займає американський підрозділ корпорації BAE Systems, з

²¹ SIPRI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sipri.org/databases/>.

оборонними продажами в \$9,3 млрд, що також є фактично одним з найбільших американських оборонних підрядників.

Західноєвропейські компанії-виробники озброєнь, що входять у Top-100 SIPRI за 2016 рік показали стабільні продажі. Вони продали у тому році озброєнь на суму \$91,6 млрд (24,5% від усього обсягу Top-100), що лише на 0,2% більше показника 2015 року. Найбільшою номінально європейською компанією в рейтингу залишається BAE Systems, що займає четверте місце у світовому масштабі (\$22,79 млрд, ріст її продажів склав 2 %). Сьоме місце у світовому рейтингу займає група Airbus (\$12,52 млрд продажів ТВП), дев'яте - компанія Leonardo (\$8,5 млрд) і десяте - група Thales (\$8,17 млрд). 16-е місце займає Rolls-Royce (\$4,45 млрд).

Загальний обсяг військових продажів російських компаній, що увійшли в рейтинг, склав в 2016 році \$26,6 млрд (ріст на 3,8 %). Це 7,1% від загального обсягу рейтингу Top-100²².

Російське АТ «Об'єднана авіабудівна корпорація» займає 13-е місце серед світових оборонно-промислових компаній у даному рейтингу (в 2015 році в неї було 17-е місце) з оцінюваним обсягом оборонних продажів в \$5,16 млрд. АТ «Об'єднана суднобудівна корпорація» перебуває на 19-у місці (15-е місце в 2015 році) з оцінюваним обсягом оборонних продажів в \$4,03 млрд. АТ «Концерн ВКО «Алмаз-Антей» зайняло в рейтингу 24-е місце (26-е в 2015 році) з \$3,43 млрд, а АТ «Вертольоти Росії» - 29-е місце (24-е в 2015 році) з \$2,91 млрд. Також з російських компаній у рейтинг включені: АТ «Корпорація Тактичне ракетне озброєння» (\$2,53 млрд, 35-е місце); АТ «НПО «Високоточні комплекси» (\$1,94 млрд, 44-е місце); АТ «Об'єднана двигунобудівна корпорація» (\$1,71 млрд, 50-е місце); АТ «НПК «Уралвагонзавод» (\$1,68 млрд, 52-е місце); КРЭТ (\$1,61 млрд, 53-е місце); АТ «Об'єднана приладобудівна корпорація» (\$1,58 млрд, 56-е місце). Відзначені «поза рейтингом» (як вхідні в холдинги) АТ «Компанія "Сухий»

²² Самофалова О. Санкції стали впливати на продажі російського озброєння. ІА «Взгляд». ІА «Взгляд». 11.12.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://vz.ru/economy/2017/12/11/899013.html>.

(\$1,61 млрд), АТ «Корпорація «Іркут» (\$1,32 млрд) і ПАО «ОДК-Уфимське моторобудівне виробниче об'єднання» (\$0,91 млрд).

Серед країн - виробників ТВП «другого ешелону», згідно з даними SIPRI, найбільший ріст показали оборонно-промислові компанії Південної Кореї. Південнокорейські компанії, що ввійшли в рейтинг, реалізували в 2016 році ТВП сумарно на \$8,4 млрд (ріст на 20,6 %). Найбільшим південнокорейським оборонним виробником оцінена компанія Korea Aerospace Industries (\$1,76 млрд, 48-е місце).

У цілому, найбільшим виробником оборонної продукції поза США, Європи і Росії в рейтингу названа японська Mitsubishi Heavy Industries (\$3,67 млрд, 21-е місце), за якою йде ізраїльська компанія Elbit Systems (\$3,1 млрд, 27-е місце).

Українська ДК «Укроборонпром» в рейтингу Top-100 SIPRI за 2016 рік займає 77-е місце з обсягом продажів ТВП в \$1,06 млрд.

SIPRI також відзначає прихід нових виробників з інших країн, у число яких входять Південна Корея (ПК), Бразилія, Індія і Туреччина. Лідер тут – ПК, яка в 2016 році показала ріст в 20,6%, вартість реалізованої її продукції склала \$8,4 млрд. Нині ПК – потужна індустріальна держава, яка виробляє зброю в основному за ліцензіями США та експортує її з дозволу США. Експорт озброєнь став для неї одним із двигунів економічного росту.

Інші країни теж з ростом свого ВВП упевнено входять на цей перспективний ринок. Насамперед це Індії. Дещо меншою мірою збільшують виробництво озброєнь Туреччина і Бразилія і пропонують його на експорт.

Зміни в структурі світового ринку озброєнь в умовах посилення воєнних та гібридних загроз

В структурі світового ринку озброєнь в умовах посилення воєнних та гібридних загроз відмічаються зміни за наступними напрямками.

Перший напрям - поява принципово нової номенклатури ТВП. За останні роки провідні експортери запропонували нові високотехнологічні системи ОВТ, зокрема, бойові, військово-транспортні та навчально-бойові літаки, безпілотні літальні апарати (БПЛА) різного призначення (розвідувальні, бойові тощо), неатомні підводні човни з анаеробними енергетичними системами та озброєних крилатими ракетами, високоточні і баражуючі боєприпаси, зенітно-ракетні системи ППО та ПРО, реактивні системи залпового вогню (РСЗВ) з керованими ракетами, балістичні ракети (БР) з дальністю до 300 км, високоточні протитанкові ракетні комплекси (ПТРК) та переносні зенітно-ракетні комплекси (ПЗРК), засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ), роботизовані бойові системи тощо.

Другий - зростання конкуренції між експортерами озброєнь. На ринках озброєнь спостерігається тенденція перевищення пропозицій над попитом. Нині конкурентна боротьба на ринках озброєнь ведеться в умовах розробки нових та модернізації існуючих ОВТ відповідно до потреб імпортерів на основі сучасних технологій. Зростання конкуренції на ринках озброєнь відмічається на різних рівнях - між країнами, міжнародними консорціумами і компаніями з виробництва озброєнь.

Зростає число учасників відкритих тендерів на закупівлю озброєнь практично у всіх сегментах цього ринка. Наприклад, в тендерах на закупівлю винищувальної авіації приймають участь до 3-5 компаній, бойових броньованих машин - до 3-6 компаній²³.

Так в Індії, яка поряд з Саудівською Аравією є найбільшим імпортером озброєнь, йде жорстка конкуренція між компаніями військової промисловості Росії, США, Ізраїлю, Франції, Великої Британії, Швеції та інших держав²⁴.

²³Индия затевает новый истребительный тендер. Bmpd. 11.10.2016. . [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bmpd.livejournal.com/2173881.html>.; Минобороны Чехии завершило испытания бронемашин пяти претендентов в рамках программы замены парка БМП-1 и BVP-2. ЦАМТО. 23.11.2017. <http://www.armstrade.org/includes/periodics/mainnews/2017/1123/093944253/detail.shtml>.

²⁴Замглавы ФСВТС России: мы готовы к конкуренции на рынке экспорта военной продукции, пусть победит сильнейший. Интерфакс АВН. 23.11.2017. . [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.militarynews.ru/story.asp?rid=2&nid=467090>.

Особливо посилилася конкуренція на ринках озброєнь між США та Росією (негативні публікації в ЗМІ, введення США в 2017 році додаткових санкцій проти російських компаній ОПК, розрив коопераційних зв'язків з виробництва ТВП між російськими компаніями та компаніями НАТО і ЄС, заборона експорту в Росію комплектуючих з виробництва ОВТ тощо).

Відповідно до прийнятого в США на початку серпня 2017 року (підписаний президентом США 2 серпня 2017 року) закону «Про протидію супротивникам Америки...» (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act, CAATS), з 28 січня 2018 року вступають у дію нові санкції проти РФ, спрямовані на підрив її економіки, але в першу чергу на ослаблення енергетичного сектору та ОПК, включаючи ВТС із іншими країнами. У відповідність до CAATS, Госдеп США зобов'язаний щороку формувати список компаній, які мають резидентність у санкційних країнах. Під загрозу санкцій попадають також і треті особи, контрагенти-учасники угод в галузі ВТС. У жовтні 2017 року Держсекретар США Рекс Тіллерсон затвердив перелік осіб і організацій, пов'язаних з російською розвідкою та ОПК. Проти них можуть бути введені санкції відповідно до американського закону про санкції. США внесли в санкційний список 33 російські компанії, які в 2018 році можуть відчувати на собі всю силу CAATS. Більша частина компаній, що ввійшли в список, - це флагмани російського ОПК, які контролюють 90% експорту озброєнь і приблизно 75% оборонного замовлення МО РФ²⁵.

Третій напрям - посилення політичних факторів при укладанні угод щодо експорту/імпорту озброєнь (наприклад, імпорт озброєнь Катаром). Після економічної кризи, яка відбулася 2008-2010 роках, посилюються заходи політичної підтримки експорту озброєнь, особливо провідними експортерами. Питання ВТС включаються в порядок денний президентів,

²⁵ Дронина И.Д. Вашингтон теснит Москву на рынке вооружений. Еженедельник НВО. 24.11.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nvo.ng.ru/armament/2017-11-24/6_974_dubai.html

прем'єр-міністрів, міністрів оборони та закордонних справ, в плани роботи посольств, у тому числі військових аташе²⁶.

Типовим прикладом, який демонструє наявність такого фактору є хід підписання угод стосовно імпорту літаків Катаром за останні три роки. В 2015 році для катарських ВПС у Франції були замовлено 24 винищувачі Rafale. У переговорах брали участь президент та міністр оборони Франції. У 2017 році також відбулися переговори за участю президента Франції з поставки додаткових 12 винищувачів Rafale. Катар 7 грудня 2017 року при участі президента Франції підписав угоду з Францією про закупівлю додатково 12 французьких бойових літаків Rafale виробництва компанії Dassault Aviation. Катар також підписав з французькою стороною 7 грудня 2017 року меморандум про наміри на поставку 490 бронетранспортерів VBCI виробництва французького державного виробника озброєнь Nexter, потенційна вартість угоди оцінюється у 1,5 млрд. євро. (\$1,7 млрд)²⁷.

17 вересня 2017 року міністр оборони Великобританії Майкл Феллон та його катарський колега Халед бен Мухаммед аль-аттія (Khalid bin Mohamed Al-Attiyah) підписали угоду про наміри закупівлі Катаром 24 винищувачів «Тайфун»²⁸. 10 грудня 2017 року Катар підписав контракт з придбання 24 винищувачів Турпоон британського виробництва. Контракт у розмірі \$8 млрд (6,8 млрд. євро.) був підписаний в Досі міністром оборони Катару Халедом бен Мохаммедом аль-аттіей і його британським колегою Гавіном Уільямсоном. У контракті також передбачається намір Катару закупити нові партії британської зброї, а саме - навчально-тренувальні літаки (НТЛ) Hawk. Катар став дев'ятою країною, яка прийме на озброєння винищувачі Турпоон. Для Британії угода по літакам Турпоон досить важлива: йде пошук

²⁶ Египет может приобрести дополнительные истребители «Рафаль». ЦАМТО. 20.11.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2017/1120/111044204/detail.shtml>.

²⁷ «Тайфуны» помогают и Катару, и Британии. ИА «Военный Паритет». 11.12.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forum.militaryparitet.com/viewtopic.php?id=18821>.

²⁸ Катар и Великобритания готовы подписать контракт на поставку истребителей «Тайфун» и УТС «Хок». ЦАМТО. 30.11.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2017/1130/132044386/detail.shtml>.

глобальних торговельних угод для підтримки її оборонної промисловості в умовах виходу країни з ЄС²⁹.

У червні 2017 року, міністри оборони Катару та США підписали лист про згоду з питання продажу Катару 36 винищувачів F-15QA.

Якщо всі ці вище зазначені плани будуть реалізовані, парк сучасних бойових літаків ВПС Катару збільшиться з 12 од. до майже 90.

Звертається увага на те, що контракти на французькі літаки Rafale, угода про постачання літаків F-15QA зі США, а також контракт із Великою Британією на закупівлю літаків Turphoon, досягнуті на тлі кризи у відносинах і дипломатичного бойкоту Катару з боку Саудівської Аравії і її регіональних союзників, які обвинувачують Катар у фінансуванні терористичних груп і співробітництві з Іраном.

Навряд чи Катар відчуває гостру потребу мати винищувачі різних типів (Rafale, F-15QA і Turphoon), які схожі за своїми можливостями і концепцією застосування. Більшість експертів схиляється до того, що дійсна причина їх придбання лежить у політичній площині – одержати політичну підтримку керівництва країн-виробників цих літаків.

У США, Франції та Великій Британії розглядають вище зазначені контракти та угоди на експорт озброєнь до Катару як важливі кроки з підтримки стану та розвитку своїх оборонно-промислових компаній. Так, представник компанії BAE Systems в парламенті Великої Британії у 2017 році повідомив, що контракт на поставку винищувачів для ВПС Катару дозволить продовжити роботу лінії зі складання винищувачів Turphoon на підприємстві в Уортоні до 2024 року. Складання на цьому виробничому майданчику літаків для ВПС Великобританії, Омана і Кувейту мало бути завершено у 2022 році. В умовах відсутності замовлень на поставку НТЛ Hawк, компанія BAE Systems раніше приступила до складання цих літаків на власні кошти, розраховуючи зберегти кооперацію виробництва, висококваліфікованих

²⁹ «Тайфуны» помогают и Катару, и Британии. ИА «Военный Паритет». 11.12.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forum.militaryparitet.com/viewtopic.php?id=18821>.

фахівців та маючи надію на їх продаж у країни Перської затоки у майбутньому. Тепер, в особі Катару, знайдений перший замовник на вже вироблені НТЛ Hawk³⁰.

Четвертий напрям - зміни в поняттях предмету купівлі на ринку озброєнь. Нині імпортери намагаються закупити не тільки якусь окрему систему ОВТ, а повний спектр послуг з використанням цієї системи. До такого спектр послуг можуть бути включені: підготовка персоналу з експлуатації техніки, розгортання тренажерів та сервізних центрів, поставка запасних частин у ході повного терміну експлуатації системи, оснащення систем ОВТ допоміжним обладнанням тощо. Для прикладу можливо привести реалізацію контракту на закупівлю Норвегією пошуково-рятувальних вертольотів та угоду щодо обслуговування літаків С-27J «Спартан» ВПС Австралії, які були закуплені в США³¹.

П'ятий напрям - розширення форм оплати за озброєння. Провідні експортери озброєнь в рамках отримання конкурентних переваг пропонують різні гнучкі схеми розрахунків для імпортерів (кредити, бартерні схеми оплати, фінансова допомога, спільне виробництво тощо).

Наприклад, 16 лютого 2015 року в Каїрі (Єгипет) Франція та Єгипет за участю міністрів оборони двох країн та керівників французьких компаній Dassault Aviation, DCNS і MBDA підписали ряд угод на поставку ЗС Єгипту різних озброєнь загальною вартістю близько 5,2 млрд. євро (\$5,9 млрд). Половина даної суми буде профінансована за рахунок кредитів французьких банків. Контракт на 24 багатоцільових винищувачі «Рафаль» передбачає

³⁰ Катар и Великобритания готовы подписать контракт на поставку истребителей «Тайфун» и УТС «Хок». ЦАМТО. 30.11.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2017/1130/132044386/detail.shtml>.

³¹Группа Leonardo передала Норвегии первый поисково-спасательный вертолет AW-101. ЦАМТО. 21.11.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/includes/periodics/mainnews/2017/1121/094244214/detail.shtml>. ; Northrop Grumman обеспечит обслуживание самолетов С-27J «Спартан» ВВС Австралии. ЦАМТО. 24.11.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/>.

поставку ВПС Єгипту 16 двомісних літаків «Рафаль-В» і 8 одномісних «Рафаль-С». Вартість продажу винищувачів оцінюється в 3,6 млрд. євро³².

РФ у 2017 році обговорювала з Індонезією питання постачання літаків С-35 на основі бартеру. РФ та Туреччина в грудні 2017 року домовилися щодо закупівлі Туреччиною ЗРС С-400 з використанням кредиту.

Шостий напрям - розширення офсетних програм при укладанні угод на імпорт озброєнь. Наприклад, Південна Корея, Туреччина, Бразилія, Індія, Польща при укладення контрактів вимагають розширення офсетних програм з розвитку оборонної промисловості³³. В 2017 році проходили активні переговори між компаніями «Вертольоты России» та «Рособоронэкспорт», міністерством оборони Індії та індійською державною авіабудівною компанією Hindustan Aeronautics Limited (HAL) по контракту на експорт легкого вертольота Ка-226Т у модифікації 226.54 для збройних сил Індії та організації спільного його виробництва в Індії.

Світові тенденції на ринках озброєнь: уроки для України

Нині Україні слід взяти до уваги, що кожна держава, яка імпортує озброєння, розраховує на: своєчасне (відповідно до угоди) надходження замовленої продукції; високу якість замовлених зразків ОВТ і їх відповідність визначеним тактико-технічним характеристикам; своєчасне і повне виконанням офсетних угод. Тому затягування з виконанням контрактів на експорт озброєння може приводити до негативних наслідків (іміджевих, штрафних тощо), у тому числі втрати ринків. Особливо це важливо в умовах зростання конкуренції на ринках озброєнь. У цьому контексті варто відмітити, що в останні роки в Україні йде затягування виконання контрактів, виникають претензії у замовників до якості поставленої ОВТ тощо.

³² Єгипет может приобрести дополнительные истребители «Рафаль». ЦАМТО. 20.11.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2017/1120/111044204/detail.shtml>.

³³ О ходе подготовки производства вертолета Ка-226Т по индийскому контракту. 04.12.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bmpd.livejournal.com/>.

Наприклад, в 2011 році ЗС Таїланду уклали з компанією «Укрспецекспорт» контракт вартістю 7,2 млрд. батів (близько \$240 млн на момент укладання контракту) на поставку 49 основних бойових танків (ОБТ) «Оплот» та 2 БРЕМ на їх базі. Цей танк є продовженням серії глибокої модернізації танка Т-80 і розробленого на його базі Т-84. У квітні 2012 року ДП «Завод ім. Малишева» приступив до реалізації контракту. Однак через різні проблеми (освоєння серійного виробництва, АТО на Донбасі тощо) українські виробники не змогли виконати угоду у встановлений термін. Після взаємного узгодження нового плану постачань була досягнена домовленість про подовження терміну контракту до кінця 2017 року.

У Таїланд 10 грудня 2017 року прибула чергова партія з п'яти танків «Оплот». З урахуванням цієї поставки до Таїланду передано 36 танків з 49 замовлених. Виробництво ще 13-ти станом на грудень 2017 року вже завершено і очікується прибуття групи фахівців ЗС Таїланду для їх прийняття³⁴. У зв'язку із затримками у поставці українських ОБТ, у травні 2016 року сухопутні війська Таїланду замовили 38 китайських танків VT-4. Перші 28 цих танків було доставлено в Таїланд 8 жовтня 2017 року. Після завершення поставки Таїланду ОБТ VT4 і бойових броньованих машин (ББМ) VN1, КНР в рамках офсетної програми має намір побудувати в цій країні центр з ремонту та обслуговуванню бронетехніки³⁵. Китайський ОБТ VT4 оцінюється, орієнтовно, у \$3,5 млн, що менше вартості ОБТ «Оплот» (для порівняння: американський ОБТ M1 Abrams коштує на світовому ринку \$6,21 млн). Розробка китайського ОБТ VT4 розпочалася у 2012 році, коли ОБТ «Оплот» вже надійшов у серійне виробництво. ОБТ VT4 потрапив на конвеєр лише у 2016 році. Китайські та інші ЗМІ повідомляють, що ОБТ VT4 був створений спеціально в інтересах Таїланду як конкурент українського танка і швидко почав серійно вироблятися. Він ідентичний українському

³⁴ В Таиланд прибыла очередная партия украинских танков Т-84 "Оплот". ЦАМТО. 13.12.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/>.

³⁵ Там же

«Оплоту», але більш дешевий³⁶. ЗМІ повідомляють, що іноземні компанії також розробляють та виробляють БТР, які є копіями українських БТР-3Е.

Для України, у рамках виконання контрактів на експорт озброєнь, проблемним питанням є також організація виконання офсетних програм.

Слід також акцентувати увагу на наявність тенденції зростання протидії в інформаційному просторі розвитку Україною ВТС з іноземними державами. Це, зокрема, негативні публікації у ЗМІ, звинувачення у постачанні озброєння на території та в держави, які перебувають під санкціями ООН.

Висновки

1. Однією з тенденцій світового ринку озброєнь стало зростання обсягів продаж ТВП у фінансовому еквіваленті. У найближчій перспективі (3-5 років), в наслідок ускладнення воєнно-політичної обстановки в багатьох регіонах світу, ця тенденція не лише збережеться, а й посилиться. Крім того, слід очікувати розширення номенклатури ТВП і збільшення долі у ній принципово нових ОВТ. Прогнози показують, що в експорті озброєння буде превалювати авіаційна техніка та озброєння, обсяг якого за вартістними показниками може перевищити 50%.

2. В умовах зростання вартості проектів з розробок та виробництва високотехнологічної зброї експорт озброєнь стає важливим фактором забезпечення функціонування і розвитку оборонної промисловості навіть розвинутих країн. Експорт озброєнь дозволяє не тільки забезпечувати розвиток національної оборонної промисловості, а й сприяє створенню додаткових робочих місць у високотехнологічних секторах промисловості. Саме тому, питання розвитку ВТС між державами залишається предметом уваги вищого політичного і військового керівництва держав.

³⁶ Рудомський Р. Чому китайські танки "VT4" витіснять українські "Оплоти" зі світового ринку. Діло. 04.08.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.depo.ua/ukr/war/chomu-kitayski-tanki-vt4-duzhe-skoro-vitisnyat-ukrayinski-oploti-zi-svitovogo-rinku-20170804617284>.

3. За останні роки на ринку озброєнь з'явилися нові високотехнологічні системи озброєнь (ПРО/ППО, розвідувальні та бойові БПЛА різного призначення, роботизовані комплекси тощо). Є усі підстави очікувати у найближчий період різке зростання темпів розвитку сегментів ринку озброєнь саме таких систем ОВТ.

4. На світових ринках озброєнь посилюються позиції країн, які розвивають свою власну оборонну промисловість (Південна Корея, Туреччина, Пакистан, Бразилія тощо). У зв'язку з цим, зросла конкуренція, загострилася боротьба в інформаційному просторі за ринки збуту ТВП.

5. З метою отримання переваг над конкурентами на ринках озброєнь виробники ОВТ пропонують потенційним покупцям широкий асортимент умов, які стимулюють рішення щодо придбання озброєнь. Серед них, зокрема: застосування прямих і непрямих офсетних програм; розширення форм оплати за озброєння (кредити, бартерні схеми оплати, фінансова допомога, спільне виробництво тощо).

6. В умовах гібридних способів ведення війн та зростання загрози терористичних дій слід очікувати в найближчі роки розширення «сірого» та «чорного» ринків озброєнь.

Рекомендації

1. Кабінету Міністрів та Міністерству економічного розвитку і торгівлі України

- сприяти прийняттю закону про військово-технічне співробітництво та прискорити доопрацювання Стратегії розвитку ВТС.

2. Міністерству закордонних справ та Міністерству оборони України

- забезпечити політичну підтримку процесам експорту українських озброєнь із задіяння посольств, у тому числі військових аташе, активізації

роботи міжурядових комісій з питань ВТС, обговорення питань ВТС у ході міждержавних візитів керівництва держави.

3. Міністерству економічного розвитку і торгівлі

- посилити комплексну підтримку експорту українських озброєнь, включаючи формування офсетних програм для імпортерів, а також програм розширення економічного та науково-технічного співробітництва у високотехнологічних сферах.

4. Державному концерну «Укроборонпром»

- розширити і удосконалити маркетингові заходи щодо просування українських товарів військового призначення на світові ринки озброєнь. Розширити, зокрема, участь у регіональних виставках, в яких є потенційні замовники українських виробів, та рекламу у ЗМІ, особливо в електронних засобах.

Провідний науковий співробітник

відділу воєнної та воєнно-економічної політики

Національного інституту стратегічних досліджень

О. Свергунов

Головний спеціаліст відділу воєнної

та воєнно-економічної політики

Національного інституту стратегічних досліджень

Н. Діденко